

УДК 378.4

О. Г. Скляр, к.т.н., професор, Р. В. Скляр, к.т.н., доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ «ГНУЧКИХ НАВИЧОК» ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Анотація. В статті наводиться аналіз досліджень щодо ключових тенденцій розвитку «гнучких навичок» («soft skills») викладачів вищої школи та розглянуті такі, як комунікативні навички та тайм-менеджмент.

Ключові слова: «гнучкі навички», викладач, здобувач вищої освіти, компетенція, фахівець, комунікація, тайм-менеджмент.

Постановка проблеми. Впровадження системи управління якістю освіти, визначення рейтингу закладів вищої освіти (ЗВО) [1-3], підвищення вимог до ефективності та результативності навчально-методичної, наукової, організаційної та інших видів робіт науково-педагогічних працівників зумовлюють доцільність управління робочим часом викладача поза виконанням безпосередньо аудиторної навчальної роботи. До особливостей роботи викладача ЗВО відносяться творчий характер роботи, виконання наукових досліджень, непередбачуваність режиму та видів роботи, вимушеність працювати у вихідні дні, невідповідність погодинної або рейтингової оцінки окремих видів виконуваних робіт фактичним витратам часу тощо. Тому, значення «гнучких навичок» («soft skills») для педагогічної діяльності викладача вищої школи підвищується з кожним днем. Концепція «soft skills» активно розробляється в західній педагогічній науці з початку 2000 років, у вітчизняній науці єдиного підходу до трактування «soft skills» не існує і в цілому даної проблеми приділяється досить обмежена увага. У вітчизняній науці концепції «soft skills» більшою мірою приділяється увага щодо розвитку їх у управлінців, інженерів, фахівців у сфері продажів тощо; щодо розвитку даних компетенцій у педагогів досліджень не надто багато.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Даною проблемою займалися такі вчені, як С. М. Бацунов, К. N. Tang, Н. Н. Nor, М. Y. Hashimah, В. В. Духновський, В. Л. Рахманський і О. Л. Речкалова, І. П. Яковлєва, М. Л. Романова, Е. С. Кисельова, Л. А. Матвєєва та ін. Так, С. М. Бацунов [4] вважає, що для розвитку «soft skills» в освітньому процесі закладу вищої освіти (ЗВО) необхідно створення умов, що сприяють вмотивованому перетворенню особистісних властивостей і якостей, набуття студентами «Soft skills», необхідних для підвищення рівня професійної ефективності педагогічної діяльності. К. N. Tang, Н. Н. Nor і М. Y. Hashimah [5] вважають, що складний характер викладання робить необхідним оволодіння ними «soft skills», велика відповідальність при цьому лежить на досвідчених педагогах, які повинні

сприяти формуванню даних компетенцій у молодих колег на початку їх професійної діяльності. Оволодіння «Soft skills», на думку авторів, є запорукою високої продуктивності праці педагогів, їх здатності зберігати внутрішню рівновагу. Автори вважають, що «soft skills» включають неакадемічні навички: спілкування, критичного мислення, роботи в команді, безперервного навчання і самонавчання, етичні та професійні моральні навички, а також лідерські якості.

В. В. Духновський, В. Л. Рахманський і О. Л. Речкалова вважають, що професійна стійкість має на увазі стійкість, врівноваженість, опірність, здатність протистояти життєвим труднощам, зберігаючи працездатність, позитивний настрій і емоційний стан. А. А. Перевалова, вважає, що професійна стійкість дозволяє активно, стійко, без емоційних зривів здійснювати професійну діяльність протягом довгого періоду часу. Група вчених - І. П. Яковлева, М. Л. Романова, Є. С. Кисельова, Л. А. Матвєєва, вивчаючи професійну надійність педагога, вважають, що вона проявляється в самоврядності, здатності контролювати своє особистісний розвиток у професійній діяльності.

Формулювання цілей статті. Розглянути специфіку формування «гнучких навичок» викладача вищої освіти та визначити їх основні категорії і правила.

Виклад основного матеріалу досліджень.

Концепція «soft skills» за останні 20 років стала невід'ємною складовою світового ринку праці в самих різних областях економіки і суспільства. В багатьох контекстах «soft skills» прирівнюються або використовуються як повні синоніми таких понять як «employability skills» (навички для працевлаштування), «People skills» (навички спілкування з людьми), «non-professional skills» (непрофесійні навички), в Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) – «key skills» (основні навички), а останнім часом – «skills for social progress» (навички для соціального розвитку), також ці навички описуються в документах ОЕСР як «навички XXI-го століття»; в Міжнародній організації охорони здоров'я – «life skills» (життєві навички). Різні підходи до трактування даного поняття і його класифікацій викликані контекстним підходом дослідників.

Країни-члени Європейського Союзу прийняли цілий ряд документів, які дозволяють ввести уніфіковану класифікацію «soft skills» для Єдиного європейського економічного простору. Європейські ініціативи з розвитку навичок включали «Rethinking Education» - консультування країн-членів ЄС з інвестування в розвиток навичок для отримання оптимальних соціально-економічних результатів; в 2018 році були прийняті 11 директив, які передбачали впровадження до 2020 року нових методів навчання і викладання для розвитку у студентів університетів ЄС «soft skills», особливо пов'язаних з цифровою і технологічною діяльністю. Ще одним важливим документом стала Загальна європейська класифікація кваліфікацій (The European Qualifications Framework). Для функціонування нової політики і її інститутів в 2017 році була

розроблена офіційно прийнята класифікація і пояснення до неї, що отримала назву «Європейські навички, компетенції, кваліфікації і види занять» (ESCO), що включає в себе 1384 навички, затребуваних ринком праці (ESCO Handbook 2017). Схожі тенденції в освітній і кадровій політиці мають місце в Північній Америці, Австралії, а також ряді країн, що розвиваються (наприклад, в Китаї, Малайзії). Великі дослідницькі центри в США вивчали феномен «soft skills», в тому числі Інститут майбутнього (Institute for the Future) підготував спільно з Університетом Фенікса в 2011 році на основі методології форсайта прогноз щодо розвитку затребуваних навичок на ринку праці (IFTF, 2011). Проаналізувавши декілька вітчизняних досліджень з проблеми «soft skills», ми виявили в них загальні характеристики до трактування даного терміну [4, 6-8]:

- навик знаходження спільної мови з іншими людьми, налагодження та підтримання взаємодії, здатність донести особистісні смисли іншим;
- включення в організаційний і корпоративний контексти організації, усвідомлення і ціннісне прийняття інтересів організації;
- соціальні навички, пов'язані з вміннями переконувати, знаходити підхід до людей, не дивлячись на їх особливості, лідерські якості, креативність, ерудованість, навички в області тайм-менеджменту;
- комунікативні та управлінські таланти, здатність вирішувати конфліктні ситуації;
- здатності в області управління особистісним розвитком, навички в області командування;
- емоційний інтелект, здатність зчитувати обстановку, не піддаватися негативному впливу з боку, викликати симпатію у людей;
- здатність ставити цілі перед собою і іншими людьми, мотивувати себе та інших на їх досягнення;
- високий рівень адаптивних здібностей до нових і екстремальних умов роботи, до різних людей і обставин;
- здатність до самопрезентації та навченості, терпимість до чужих особливостей та інтересів, враховувати інтереси інших людей;
- готовність до продуманому ризику, навантажень, стресів і конфліктів;
- готовність переносити емоційні і інтелектуальні перевантаження, стримано ставитися до провини інших людей;
- креативність, гнучкість, схильність до пошуку альтернативних рішень, позитивний настрій, здатність керувати ситуацією, в тому числі і в екстремальних умовах.

Як ми бачимо, основні особистісні якості, вміння і навички, що лежать в основі «soft skills», необхідні педагогам для ефективного здійснення їх професійної діяльності. Перейдемо до аналізу зарубіжних досліджень в області «soft skills» педагогів. «Soft skills» включає етичність, винахідливість, комунікабельність і самостійність, здатність до самомотивації, співпраці, енергійність і постійне бажання вчитися.

Узагальнюючи вищезазначені авторські визначення, можна виділити кілька ключових тенденцій [5]:

- 1) більшість авторів розглядають професійну стійкість як інтегративну якість особистості, яке можливо сформулювати в період навчання у ЗВО;
- 2) багато авторів розглядають професійну стійкість як ключовий компонент професійної культури педагога, без оволодіння якої неможлива продуктивна професійна діяльність;
- 3) в числі структурних компонентів професійної стійкості виділяють мотиваційний, ціннісний, когнітивний і емоційний компоненти;
- 4) деякі дослідники вважають, що професійна стійкість є синонімом терміну «емоційна стійкість» і має на увазі стійкість емоційних реакцій, здатність регулювати емоційний стан, управляти емоційним станом інших суб'єктів освітнього процесу;
- 5) професійна стійкість передбачає здатність тривалий час, стабільно і на високому рівні продуктивності виконувати професійну діяльність в будь-яких, в тому числі і стресових, умовах;
- 6) у багатьох авторських визначеннях вказується на саморозвиток, самовдосконалення як ключові компоненти професійної стійкості педагогів;
- 7) кілька досліджень розглядають професійну стійкість як фактор успішної професійної діяльності в екстремальних ситуаціях, які все частіше трапляються в діяльності викладачів.

Отже, західні та вітчизняні вчені включають в «soft skills» такі складові: емоційний інтелект, вміння переконувати, знаходити підхід до людей, комунікативні та управлінські таланти, здатність вирішувати конфліктні ситуації, емоційний інтелект, готовність до продуманому ризику, навантажень, стресів і конфліктів, креативність, гнучкість, схильність до пошуку альтернативних рішень. Професійна стійкість педагогів більшості дослідників розглядається як інтегративну якість особистості, як ключовий компонент професійної культури педагога, як стійкість емоційних реакцій, здатність регулювати емоційний стан, як фактор успішної професійної діяльності в екстремальних ситуаціях. А також, під цим терміном розуміємо інтегративну якість особистості, що забезпечує здатність педагога здійснювати професійну діяльність протягом тривалого часу з високим рівнем емоційної стійкості, продуктивності і працездатності, в екстремальних ситуаціях, що динамічно розвиваються.

В рамках даного дослідження вивчені класифікації дозволили виділити три основні категорії «soft skills» для педагога:

- 1) соціально-комунікативні навички (комунікативні навички, міжособистісні навички, групова робота, лідерство, соціальний інтелект, відповідальність, етика спілкування);
- 2) когнітивні навички (критичне мислення, навички вирішення проблем, новаторське (інноваційне) мислення, управління інтелектуальними навантаженнями, навички самонавчання, інформаційні навички, тайм-менеджмент);
- 3) атрибути особистості і складові емоційного інтелекту (емоційний інтелект, чесність, оптимізм, гнучкість, креативність, мотивація, емпатія).

Слід зазначити, що, як в рамках кожної категорії, так і між категоріями, окремі навички і якості перетинаються.

Якщо розглядати отриману інформацію крізь призму вищої освіти, то загальні підходи до компетентнісного профілю викладача включає наступні компетентності:

- комунікативна;
- предметно-методологічна;
- психологічна;
- когнітивна;
- інформаційна компетенція;
- компетенції особистісного самовдосконалення;
- управління якістю професійної діяльності;
- методична.

Розглянемо лише деякі з них. Спілкування зі здобувачами вищої освіти потребує від викладача *комунікативної компетентності*, яка є досить важливим компонентом його професійно-педагогічної компетентності. Комунікативна компетентність може бути представлена як знання та відповідні їм уміння та навички, якими повинен володіти викладач, щоб ефективно здійснювати педагогічне спілкування зі здобувачами, їх батьками, колегами тощо.

Складовими комунікативної компетентності є знання:

- структури і закономірностей спілкування;
- видів та стилів спілкування;
- особливостей спілкування в системах «здобувач – викладач», «здобувач – здобувач», «викладач – батьки», «викладач – викладач», «викладач – адміністратор» тощо;
- переваг і недоліків власного володіння мовленням, мімікою і пантомімікою.

Цікавим є підхід В.І. Курбатова, який виділяє низку характеристик, що складають портрет фахівця у галузі теорії та практики спілкування. Ці характеристики він називає комунікативною професіограмою.

Фахівець у галузі теорії та практики спілкування повинен:

- знати мовленнєвий етикет і вміти його використовувати;
- вміти формулювати мету і завдання спілкування;
- вміти організовувати і керувати спілкуванням;
- вміти аналізувати предмет спілкування;
- ставити запитання і конкретно відповідати на них;
- володіти навичками та прийомами спілкування, його тактикою і стратегією;
- вміти вести бесіду, співбесіду, ділову розмову, суперечку, полеміку, дискусію, діалог, диспут тощо;
- мати навички доводити і обґрунтовувати, аргументувати і переконувати, доводити і спростовувати, досягати згоди і рішень, компромісів;

- володіти технікою мовлення, риторичними фігурами та прийомами, вміти правильно будувати промову та інші публічні виступи;
- вміти за допомогою «слова» здійснювати психотерапію, знімати стрес, страх тощо.

Комунікативна професіограма може бути використана при складанні професійного портрету викладача з точки зору володіння ним комунікативною культурою. Таким чином, викладач повинен вміти: вислухати і зрозуміти, пояснити і довести, спитати і відповісти, переконати, створити атмосферу довіри у бесіді та ділового настрою у співбесіді, розв'язати конфлікт, зняти напругу. В основі цього лежить техніка спілкування. Володіння нею – важлива ознака профпридатності викладача вищої школи [9, 10].

Отже, педагогічне спілкування передбачає наявність таких умінь:

- а) оперативно і правильно орієнтуватися в умовах спілкування, що постійно змінюються;
- б) правильно планувати і здійснювати систему комунікації;
- в) швидко і точно знаходити адекватні комунікативні засоби, що відповідають як творчій індивідуальності викладача і ситуації спілкування, так і індивідуальним особливостям здобувача;
- г) постійно відчувати та підтримувати зворотний зв'язок у спілкуванні.

Настав час, коли кожній працюючій людині необхідно вчитися тайм-менеджменту, а особливо викладачам. По-перше, тому що вміння управляти своїм часом - це шлях до професійної та особистісної успішності викладачів, з огляду на їх високу зайнятість. По-друге, тому що успіх - це потужний стимул і пусковий механізм безперервного саморозвитку та самовдосконалення, без яких не може відбутися педагог інформаційного суспільства. І нарешті, тому що успіх майбутньому фахівцю і всієї системі вищої освіти в цілому зможе забезпечити тільки успішний викладач.

Основні правила тайм-менеджменту, сформульовані для викладача.

1. Робота у відповідні години. Проаналізуйте свій звичайний день та зробіть висновки про періоди активності. Саме в цей час можна виконати більшу частину запланованих справ.

2. Пріоритети. Потрібно точно розташувати завдання за пріоритетністю. Тут можуть бути різні критерії, від матеріальної винагороди до морального задоволення. Зробіть список на комп'ютері або інтерактивній панелі та переміщуйте записи відповідно до потреб.

3. Фільтрація інформації. Це економить значну частину часу. Тому радимо освоїти метод швидкісного читання. Або при першому прочитанні виділяйте головні думки. Наступного разу вам буде простіше самому знайти і загострити увагу здобувачів на потрібних деталях. Особливо якщо у вас є інтерактивна дошка, то фрагмент можна легко виділити іншим кольором або навіть скопіювати в окремий документ.

4. Концентрація на одній задачі. Коли ви займаєтесь кількома справами одночасно, ваша продуктивність падає. При складанні плану на день,

обов'язково робіть помітку скільки часу будете займатися кожною справою. Так ви точно будете контролювати свій час та уникнете перевтоми.

5. Використання онлайн-сервісів для планування часу. Наприклад, зв'язка Google-сервісів [10-12]. Синхронізація календаря, пошти і диска, на якому можна систематизувати бази даних, фото-матеріали, важливі документи, форми з опитуваннями. Зручне управління та можливість спільного використання, можливість керування переліком людей, що матимуть доступ до певних файлів, а також створювати події (наприклад, наради) у google-календарі - сповіщення прийдуть кожному учаснику на пошту. Ще один важливий пункт для освітян – можливість працювати в google-класі тощо.

6. Спочатку найважче. Робіть складні справи на початку дня. Відкладаючи справу, ви ризикуєте взагалі її не зробити. Та й почуття незавершеності вам не буде набридати весь день.

7. Працуйте на роботі. Продуктивно працювати на роботі, можуть далеко не всі. Тому, виділіть додатковий час та попрацуйте в університеті. За годину роботи в закладі ви встигнете набагато більше ніж вдома.

8. Чистий стіл. Підтримка порядку на робочому місці – це необхідний ритуал для продуктивної праці.

Висновки. За таких умов професійної діяльності потенціал викладача вищої школи має характеризуватися не лише високим рівнем загального розвитку (інформаційна компетентність щодо сучасних економічних та соціальних змін, науково-філософський світогляд, сформованість педагогічної культури, глибокі знання, ерудованість, творче ставлення до професійної діяльності, здатність до саморозвитку та самовдосконалення); професійно-гуманістичним спрямуванням (ціннісне ставлення до професії й суб'єктів навчання, повага до колег, прагнення до підвищення знань, потреба творчої діяльності), а й сформованістю професійно важливих якостей (педагогічні здібності, високий рівень самодисципліни, організованість, відповідальність) та професійною ефективністю діяльності, які вимагають високої здатності до самоорганізації професійної діяльності, психологічної гнучкості.

Список використаних джерел.

1. Скляр Р.В. Моніторинг якості освітньої діяльності та якості освіти в закладах вищої освіти. Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти: зб. наук.-метод. праць. ТДАТУ. Мелітополь, 2019. Вип. 22. С. 40-45.

2. Болтянський О.В., Болтянська Н.І. Проведення експертизи якості знань в системі підготовки бакалаврів у ТДАТУ. Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти: зб. наук.-метод. праць. ТДАТУ. Мелітополь, Вип. 21. С. 36–40.

3. Болтянський О.В., Болтянська Н.І. Застосування інноваційних технологій при викладанні у сучасному вищому навчальному закладі, як фактору формування професійних компетентностей майбутніх фахівців.

Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти: зб. наук.-метод. праць. ТДАТУ. Мелітополь, 2017. Вип. 20. С. 39–42.

4. Бацунов С.Н., Дереча И.И., Кунгурова И.М., Слизкова Е.В. Современные детерминанты развития soft skills. Концепт. 2018. № 4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennyye-determinanty-razvitiya-soft-skills>.

5. Tang K.N., Nor H.H., Hashimah M.Y. Novice Teacher Perceptions of the Soft Skills Needed in Today's Workplace. Procedia – Social and Behavioral Sciences 177. 2015. P. 284–288.

6. Скляр О.Г., Скляр Р.В. Застосування методів проблемного навчання при викладанні дисциплін механізації тваринництва. Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти: зб. наук.-метод. праць. ТДАТУ. Мелітополь, Вип. 22. С. 9-18.

7. Скляр О.Г., Скляр Р.В. Технологія інтерактивного навчання. Удосконалення навчально-виховного процесу в закладі вищої освіти: зб. наук.-метод. праць. ТДАТУ. Мелітополь, 2013. Вип. 17. С. 155-158.

8. Дереза О.О. SMART-технології у вищій освіті. Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти: зб. наук.-метод. праць. ТДАТУ. Мелітополь, 2020. Вип. 23. С. 51-56.

9. Скляр О.Г., Скляр Р.В. Методичні аспекти проведення ділових ігор на прикладі дисципліни «Машини, обладнання та їх використання в тваринництві». Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти: зб. наук.-метод. праць. ТДАТУ. Мелітополь, 2012. Вип. 16. С. 90-94.

10. Дереза О.О., Дереза С.В., Болтянський Б.В. Сутність і структура самостійної роботи здобувачів вищої освіти в умовах особистісно орієнтованого навчання. Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти: зб. наук.-метод. праць. ТДАТУ. Мелітополь, 2018. Вип. 21. С.146–150.

11. Дереза О.О., Дереза С.В. Методи навчання онлайн. Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти: зб. наук.-метод. праць. ТДАТУ. Мелітополь, 2020. Вип. 23. С. 82-90.

12. Скляр Р.В., Скляр О.Г. Організація самостійної роботи здобувачів вищої освіти технічних дисциплін. Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти: зб. наук.-метод. праць. ТДАТУ. Мелітополь, 2020. Вип. 23. С. 25-31.

Skliar A., Skliar R. Concepts development of «soft skills» high school teachers

Summary. The article describes research on key trends in the development of «soft skills» higher education teachers and are considered as communicative skills and time management.

Key words: «soft skills», teacher, acquisitioner of higher education, competence, specialist, communication, time management.